

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ У ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Тарасенко Олександр Сергійович,

директор Департаменту освіти, науки та спорту МВС України,
кандидат юридичних наук
ORCID ID: 0000-0003-0369-520X

Татаренко Світлана В'ячеславівна

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0001-9425-0227

Статтю присвячено дослідженню специфіки проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля та вивченню тактичних рекомендацій щодо проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

У більшості випадків огляд місця події проводиться невідкладно і до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, коли у працівників досудового розслідування наявні незначні дані про вчинене кримінальне правопорушення проти довкілля і вихідна слідча ситуація вимагає від слідчого проведення необхідних дій з підготовки до огляду місця події і залучення необхідних спеціалістів в галузі екології.

Традиційно огляд місця події поділяють на три етапи (підготовчий, робочий, заключний) на кожному з яких слідчий виконує певні процесуальні дії з метою проведення огляду. У ході підготовки до проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля, слідчому необхідно залучити до огляду криміналістів та спеціалістів в галузі екології, які під час проведення огляду зможуть надати допомогу у здійсненні фото- та відеозйомки, вилучення слідів протиправних дій, речових доказів, здійснення замірів та відібрання проб, а також надати консультацію з приводу питань, віднесених до їх спеціалізації. До огляду місця події можуть бути залучені екологи, ветеринари, геологи, біологи, інженери, гідрометеорологи, маркшейдери, іхтіологи, егері, працівники державної екологічної інспекції, працівники суб'єктів господарювання, інспектори рибоохорони, працівники санітарно-екологічної інспекції тощо.

Робочий етап огляду місця події у кримінальних правопорушеннях проти довкілля вимагає ретельного вивчення обстановки місця події, детального огляду наявних об'єктів, їх ознак та взаєморозташування, виявлення та фіксації слідів кримінального правопорушення та наслідків, що настали.

На заключному етапі результати проведення огляду місця події перевіряються та вносяться до протоколу огляду з яким ознайомлюються поняті та учасники цієї слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: методика розслідування, кримінальні правопорушення проти довкілля, слідчий огляд, огляд місця події, тактика огляду місця події.

Tarasenko Oleksandr, Tatarenko Svitlana. Overview of the scene during the investigation of criminal offenses against the environment

The article is devoted to the study of the specifics of conducting an inspection of the scene during the investigation of criminal offenses against the environment and to the study of tactical recommendations for conducting this investigative (search) action.

In most cases, the inspection of the scene of the incident is carried out immediately and before the entry of information into the Unified Register of Pre-Trial Investigations, when the employees of the pre-trial investigation have insignificant data about the committed criminal offense against the environment and the initial investigative situation requires the investigator to take the nec-

essary actions to prepare for the inspection of the scene of the incident and involve necessary specialists in the field of ecology.

Traditionally, the inspection of the scene of the incident is divided into three stages (preparatory, working, final), at each of which the investigator performs certain procedural actions in order to conduct the inspection. In the course of preparing for the inspection of the scene of the incident during the investigation of criminal offenses against the environment, the investigator must involve in the inspection criminologists and specialists in the field of ecology, who during the inspection will be able to provide assistance in taking photos and videos, removing traces of illegal actions, physical evidence, carrying out measurements and taking samples, as well as providing advice on issues related to their specialization. Environmentalists, veterinarians, geologists, biologists, engineers, hydrometeorologists, surveyors, ichthyologists, hunters, employees of the state environmental inspection, employees of economic entities, fish protection inspectors, employees of the sanitary and ecological inspection, etc. may be involved in the inspection of the scene.

The working stage of the inspection of the scene of criminal offenses against the environment requires a thorough study of the situation at the scene of the incident, a detailed examination of the existing objects, their signs and their mutual location, the identification and recording of traces of the criminal offense and the resulting consequences.

At the final stage, the results of the inspection of the scene of the incident are entered into the inspection protocol, which is read by witnesses and participants of this investigative (search) action.

Key words: investigation method, criminal offenses against the environment, investigative review, scene review, tactics of scene review.

Постановка проблеми. Результативність проведення огляду місця події залежить від працівників досудового розслідування, зокрема підготовки до проведення цієї слідчої (розшукової) дії (далі – С(Р)Д), орієнтації на місці вчинення кримінального правопорушення та вибору способу огляду, вмінні виявити та правильно зафіксувати доказову інформацію. Наприклад, за допомогою огляду місця події фіксується матеріальна обстановка вчинення протиправних дій, а тому слідчий повинен відтворити її у протоколі огляду місця події, виявити та зафіксувати сліди кримінального правопорушення та вилучити предмети, які мають значення для розслідування.

Криміналістичні рекомендації щодо тактики проведення огляду місця події направлені на допомогу слідчому у підготовці до проведення огляду, а також роз'яснення специфіки цієї С(Р)Д під час розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вченими-криміналістами значна увага приділяється розробленню наукових рекомендацій щодо особливостей прове-

дення С(Р)Д. Тактика проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля досліджена багатьма науковцями серед яких В.Д. Берназ, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, С.О. Книженко, В.О. Коновалова, Г.А. Матусовський, О.В. Одерій, І.П. Осипенко, М.В. Салтевський, Л.Л. Стасюк, Р.Л. Степанюк, Ю.М. Туровець, А.П. Шеремета та ін.

Виклад основного матеріалу. Ст. 237 КПК України визначено, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних [5]. Огляд місця події – один із видів слідчого огляду. Він проводиться з метою виявлення слідів кримінального правопорушення, з'ясування механізму, обстановки його вчинення, інших обставин, які мають значення у розслідуванні. Суть огляду полягає в безпосередньому сприйманні слідчим обстановки місця події, вивчення та дослідження матеріальних джерел доказової інформації. Слідчий особисто повинен переконатися в наявності

матеріальних джерел, їх ознаках та властивостях, зафіксованих у протоколі огляду [2, с. 159]. Огляд місця події є первинною і невідкладною С(Р)Д. Це пояснюється необхідністю одержання інформації про обставини події у початковому, незмінному стані, оскільки будь-яке зволікання тягне за собою втрату речових доказів, зміну слідової картини. Невідкладність огляду місця події пояснюється також необхідністю оперативного одержання інформації з метою організації розшуку правопорушника, а також інших С(Р)Д, спрямованих на розкриття кримінального правопорушення [3, с. 161].

Ю.М. Туровець говорить, що при розслідуванні кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення проти довкілля огляд місця події виступає однією з основних процесуальних дій і засобом отримання криміналістичної інформації. При його проведенні слід дотримуватися принципів: законності, своєчасності; повноти, плановості, об'єктивності, активності. Його особливості обумовлюються правильним визначенням об'єктів огляду і їхніх меж, які визначаються з урахуванням різних факторів (характеру і ступеня забруднення, метеорологічних умов на момент забруднення тощо), складності забруднення та рівня негативних наслідків для навколишнього середовища, що можливе лише із залученням фахівців у різних галузях знань, проте подекуди проведення негайного огляду місця події неможливе у зв'язку із негативним впливом на навколишнє середовище та неможливістю знаходження там людей [9, с. 15].

Особливістю огляду місця події щодо кримінальних правопорушень проти довкілля є те, що він провадиться до початку досудового розслідування. При розслідуванні вказаних кримінальних правопорушень поняття «місце події» має своєрідний характер, що пояснюється неординарністю тієї слідової картини, яка традиційно складається при розслідуванні інших кримінальних правопорушень. Так, насамперед місце події щодо злочинів проти довкілля має такі характеристики:

як правило, це місце поширення забруднення і місце виявлення наслідків порушень спеціальних правил у вигляді загибелі тварин, захворювання людей та ін.; місце події визначається за розмірами тієї території, де зосереджено сліди події; огляд місця події в усіх випадках вимагає залучення спеціалістів, спрямованість кваліфікації яких визначається слідчим відповідно до характеру події [3, с. 418–419]. Акцентуємо увагу на тому, що у більшості випадків огляд місця події проводиться невідкладно і до внесення відомостей до ЄРДР, коли у працівників досудового розслідування наявні не значні дані про вчинене кримінальне правопорушення проти довкілля і вихідна слідча ситуація вимагає від слідчого проведення необхідних дій з підготовки до огляду місця події і залучення необхідних спеціалістів в галузі екології.

Загальним завданням огляду місця події є виявлення фактичних даних, за якими можна встановити механізм кримінального правопорушення в усіх деталях, тобто відповісти на питання про те, що сталося на цьому місці. Загальне завдання огляду можна розділити на низку тактичних завдань, зокрема з'ясування таких питань, які мають значення для визначення шляхів розслідування: 1) чи мало місце кримінальне правопорушення або його не було; 2) чи є місце події місцем кримінального правопорушення; 3) які шляхи проникнення та відходу правопорушників на місце події та які транспортні засоби були використані, куди ведуть сліди, за якими можна організувати розкриття кримінального правопорушення і затримання правопорушників за гарячими слідами; 4) скільки осіб було на місці події, якими є їх прикмети; 5) якими є цілі та мотиви учасників кримінального правопорушення; 6) протягом якого часу перебували учасники кримінального правопорушення на місці події; 7) коли сталося кримінальне правопорушення; 8) якими є межі місця події; 9) які дії вчинено правопорушниками для приховання слідів; 10) які предмети залишив правопоруш-

ник на місці події (зброя, предмети або частини одягу тощо); 11) які сліди з місця події могли залишитися на тілі правопорушника, на його одязі, зброї кримінального правопорушення, транспортному засобі та інших предметах; 12) хто і звідки міг спостерігати або чути, що відбувалося на місці події; 13) які є дані, що вказують на обставини, які сприяли вчиненню та прихованню кримінального правопорушення [4, с. 278–279].

У криміналістиці існують три основні способи огляду місця події, які можуть застосовуватися в «чистому» або комбінованому вигляді: концентричний, ексцентричний і фронтальний. У разі концентричного способу огляд місця події здійснюється по спіралі від периферії до центру місця події, під яким зазвичай розуміється найважливіший об'єкт, що перебуває на цьому місці, або умовна точка. У разі ексцентричного способу огляд здійснюється по спіралі від центру місця події до його периферії. Способом фронтального огляду є лінійний огляд площ від однієї межі, взятої за початкову, до іншої. Для вибору способу огляду місця події враховуються конкретні обставини, а тактика огляду надає лише найзагальніші рекомендації щодо цього. Окрім способів огляду, існують методи огляду місця події – суб'єктивний та об'єктивний. Під час огляду місця події суб'єктивним методом слідчий ніби йде шляхом руху правопорушника. Поза його увагою залишаються зміни обстановки, безпосередньо не пов'язані з діями злочинця або пов'язані з діями інших осіб, хоча ті й інші можуть мати значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Фактично суб'єктивний метод означає вибіркового огляд окремих елементів місця події. У разі застосування об'єктивного методу місце події оглядається повністю, незалежно від шляхів переміщення по ньому правопорушника (суцільний огляд) [4, с. 282]. Після прибуття на місце події, слідчий має оцінити навколишню обстановку, оглянути об'єкти та їх взаєморозташування на місці події, зброя і засоби вчинення кри-

мінального правопорушення, після чого визначити межі огляду, спосіб проведення огляду та його послідовність.

Більшість вчених-криміналістів огляд місця події розділяють на три стадії (етапи): підготовчу, робочу та завершальну. Такий поділ, не порушуючи єдності цієї С(Р)Д, забезпечує, перш за все, реалізацію загальних положень тактики огляду. Сенс розділення огляду місця події на стадії полягає в систематизації дій слідчого на місці події, у встановленні послідовності цих дій для забезпечення якості огляду [4, с. 280].

В свою чергу, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель відзначають, що тактика огляду втілюється у декількох послідовно здійснюваних стадіях – оглядовій, статичній та динамічній. Під час оглядової стадії слідчий здійснює такі дії: визначає межі огляду, його оптимальний метод відповідно до ситуації, проводить орієнтуючу і оглядову фотозйомку. Статична стадія огляду передбачає огляд без порушення обстановки, окремих слідів та речових доказів. Слідчий пересувається по місцю події, зосереджуючи свою увагу на розташуванні окремих об'єктів огляду з метою обрання тих з них, які, за його припущенням, можуть стосуватися події кримінального правопорушення. Найбільш відповідальною є динамічна стадія, під час якої детальному вивченню підлягають сліди і речові докази. Слідчий аналізує їх сутність, відношення до події, одержує інформацію, яка уточнює існуючі версії, або висуває інші відповідно до характеру та інформаційної цінності виявленого [3, с. 164–165].

Дії слідчого на кожному з етапів огляду місця події направлені на збереження, виявлення і фіксацію доказів, що мають значення для розслідування. Стадії огляду місця події є взаємопов'язаними і у сукупності сприяють успішному здійсненню цієї С(Р)Д.

Підготовчий етап об'єднує діяльність до виїзду на місце події та на місці події. До виїзду слідчий зобов'язаний: одержати вичерпну інформацію щодо події,

визначити, чи організована охорона місця події, чи надано невідкладну медичну допомогу потерпілому, чи прийняті заходи щодо ліквідації шкідливих наслідків; чи прийняті заходи до збереження слідів та інших обставин події; якщо цього не зроблено, слідчий дає вказівки на виконання зазначених заходів; забезпечує присутність при огляді матеріально заінтересованих осіб та власників; готує потрібні технічні засоби (зв'язок, транспорт, технічні комплекти); запрошує понятих, громадських помічників тощо. Після прибуття на місце події слідчий зобов'язаний: переконатися, що заходи з охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків події виконані; якщо необхідно, приймає додаткові заходи з охорони місця події та ліквідації шкідливих наслідків події, зі збереження слідів та доказів; опитує осіб, які першими з'явилися на місці події; роз'яснює права та обов'язки понятим та спеціалісту; здійснює інструктаж членів слідчо-оперативної групи (далі – СОГ); приймає заходи безпеки [2, с. 155–156].

На підготовчому етапі огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин до виїзду на місце події основним завданням слідчого є інформаційно-тактичне і матеріально-технічне забезпечення проведення цієї С(Р)Д. Перш за все, слідчий повинен одержати найбільш повну інформацію про подію і умови, в яких необхідно буде працювати; встановити, які дії були прийняті щодо охорони місця події, які були внесені зміни. Варто підкреслити, що слідчому огляду підлягають об'єкти, які можуть нести загрозу життю та здоров'ю як учасникам слідчої дії, так і населенню. Тому перед виїздом на місце події слідчий повинен повідомити місцеві органи влади та органи Міністерства надзвичайних ситуацій щодо необхідності проведення заходів захисту населення (недопущення доступу населення до нелегальних шахт та їх обвалів, інші). Окрім того, у таких випадках слідчий в ході підготовки до огляду місця події повинен прийняти заходи щодо без-

пеки учасників огляду. Вважаємо, що при проведенні огляду місця події учасникам огляду доцільно використовувати засоби індивідуального захисту (спецодяг, взуття тощо) [1, с. 187].

Л.Л. Стасюк відзначає, що огляд місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря проводиться негайно, що обумовлено складністю тривалий час зберегти обстановку місця події в незмінному виді в умовах виробничої діяльності підприємств і можливих змін погоди, і особливо складно у випадках, коли джерело забруднення перебуває на значній, іноді на десятки кілометрів, відстані від місця виявлення наслідків такого забруднення. Негайно проведений огляд місця події дозволяє не тільки виявити та зафіксувати матеріальні сліди кримінального правопорушення проти довкілля, вчиненого шляхом забруднення атмосферного повітря, але й усвідомити обстановку правопорушення, механізм і масштаб негативних наслідків. Отримана при такому огляді криміналістично значима інформація може бути використана для висування слідчих та експертних версій, правильної оцінки показань потерпілого, свідка, підозрюваного, а також при призначенні різних видів судових експертиз (судово-хімічної, токсикологічної, радіологічної, технічної, технологічної, будівельно-технічної, агротехнічної, лісотехнічної, судово-медичної, медико-санітарної, екологічної та ін.) [8, с. 711]. Не можемо не погодитись з науковцем, адже для вивчення матеріальної обстановки вчинення кримінального правопорушення необхідним є вчасне прибуття слідчого або СОГ на місце події. При цьому важливим є охорона місця події до їх прибуття з метою збереження цілісності слідів кримінального правопорушення та речових доказів.

О.В. Одерій запропонував алгоритм дій узагальненого характеру щодо проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля, відповідно до якого на етапі підготовки

до огляду вирішують коло організаційних питань, які надалі забезпечать ефективність проведення огляду місця події. Готуючись до виїзду на місце події необхідно:

- 1) здійснити заходи щодо забезпечення охорони місця події та запобігання, ліквідації або зменшення шкідливих наслідків для довкілля;
- 2) ознайомитись з інструкціями, наказами, які встановлюють правила експлуатації очисних споруд, місць захоронення екологічно небезпечних речовин та відходів, інших сільськогосподарських, виробничих, наукових об'єктів;
- 3) з'ясувати спрямованість спеціальності та переконатись у компетентності та кваліфікації того фахівця, якого доцільно запросити до участі в огляді, а за необхідності проконсультуватись у нього;
- 4) ретельний відбір інших учасників огляду місця події (в залежності від виду кримінального правопорушення проти довкілля необхідно залучати: співробітників екологічного та санітарно-епідеміологічного нагляду, біолога, інженера, проектувальника, інспектора рибоохорони, егеря, лісника тощо);
- 5) при необхідності включити до складу учасників огляду озброєних автоматичною зброєю працівників поліції для забезпечення безпеки та можливості затримання правопорушників негайно;
- 6) надати співробітникам оперативних підрозділів доручення щодо виявлення свідків-очевидців, які спостерігали розвиток та настання наслідків кримінального правопорушення проти довкілля;
- 7) забезпечити готовність засобів криміналістичної техніки (слідча валіза), додаткових технічних засобів з урахуванням специфіки розслідування та огляду в означеній категорії проваджень (наприклад, вимірвальні прилади, а також прилади, необхідні для складання плану місцевості, засоби для отримання проб води, повітря, ґрунту тощо);
- 8) за потреби підготувати відповідну комп'ютерну техніку, яку використовуватимуть для зчитування і збереження вилученої інформації (наприклад, з'єднувальні кабелі, спеціальне програмне обладнання тощо);
- 9) підготувати (за необхідності): а) великомасштабні

карти або схеми (планів) території, яку буде оглянуто, оскільки з їх використанням огляд набуває методично упорядкованого та системного характеру;

- б) транспортні засоби (гелікоптери, автомобілі, човни, катери та ін.), а інколи – й транспортні засоби підвищеної прохідності (всюдиходи);
- 10) у ситуації негативного антропогенного впливу на довкілля, як правило, виникають питання щодо оцінки масштабів (довжина, розміри) зон екологічного забруднення. Для визначення меж екологічного забруднення раціонально використовувати аерофотозйомку в різних спектрах світла, прив'язану до стаціонарних орієнтирів на місцевості – елементи інфраструктури (населені пункти, комунікації тощо), а також елементи природного ландшафту;
- 11) провести інструктаж учасників огляду місця події;
- 12) під час проведення огляду місця події за злочинами, пов'язаними з негативним впливом на природне середовище, погіршенням його стану учасникам огляду доцільно використовувати засоби індивідуального захисту, тобто спецодяг, взуття тощо;
- 13) підготувати необхідні процесуальні бланки, бланки для опечатування, пакувальний матеріал;
- 14) вирішити питання про понятих у тих випадках, коли це передбачено чинним кримінальним процесуальним законодавством [6, с. 333–341].

Після прибуття на місце події слідчий:

- 1) вживає заходів (якщо таких ще не було вжито) щодо: а) запобігання, ліквідації або зменшення шкідливих наслідків для довкілля; б) надання медичної допомоги потерпілим;
- 2) оцінює умови огляду (наприклад, яким є ступінь зараженості атмосферного повітря та місцевості; взагалі, чи можна там знаходитись учасникам огляду; чи вжито заходи для індивідуального захисту та забезпечення безпеки);
- 3) видаляє з місця події всіх сторонніх осіб та вживає заходів щодо їх недопущення й надалі вже під час огляду;
- 4) шляхом опитування очевидців одержує попередню інформацію, яку можна взяти до уваги під час огляду та встановлює, які зміни, ким і з якою метою були здійснені

на місці події; 5) остаточно з'ясовує коло учасників огляду та проводить з ними відповідний інструктаж, а також роз'яснює їх права та обов'язки; 6) здійснює інші дії, які продиктовані обставинами, а також вживає заходів, спрямованих на забезпечення та покращення умов огляду (наприклад, забезпечує штучне освітлення місця події) [6, с. 333–341].

С.О. Книженко відзначає, що особливість огляду місця події досліджуваних кримінальних правопорушень полягає ще й у тому, що він вимагає використання спеціальних знань. Так, при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин, слідчий до огляду місця події повинен залучити спеціалістів, котрі допоможуть йому визначити межі місця незаконного видобування, вид корисних копалин, відібрати проби незаконно видобутих корисних копалин у необхідній кількості залежно від їх виду, зафіксувати результати огляду [1, с. 187]. А тому етапом підготовки до огляду є підготовка науково-технічних засобів виявлення та фіксації слідів і речових доказів. Вони мають деякі особливості, зумовлені цілями огляду за даною категорією кримінальних правопорушень. Засобами виявлення, що знаходяться в розпорядженні спеціалістів, можуть бути дозиметри, вимірювальні прилади, які фіксують екологічні зміни, а також хімічні реактиви, що використовуються для проведення експрес-аналізів на місці події [3, с. 420].

Участь спеціаліста у проведенні С(Р)Д регламентована кримінальним процесуальним законодавством (ст. 71 КПК України), відповідно до якого спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо)

сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених КПК України [5].

Отже, у ході підготовки до проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля, слідчому необхідно залучити до огляду криміналістів та спеціалістів в галузі екології, які під час проведення огляду зможуть надати допомогу у здійсненні фото- та відеозйомки, вилучення слідів протиправних дій, речових доказів, здійснення замірів та відібрання проб, а також надати консультацію з приводу питань, віднесених до їх спеціалізації. До огляду місця події можуть бути залучені екологи, ветеринари, геологи, біологи, інженери, гідрометеорологи, маркшейдери, іхтіологи, егері, працівники державної екологічної інспекції, працівники суб'єктів господарювання, інспектори рибоохорони, працівники санітарно-екологічної інспекції тощо.

На нашу думку, при розслідуванні даного виду кримінальних правопорушень важливим є здійснення підготовки до проведення огляду місця події. Так, слідчий повинен не тільки ознайомитися з обставинами вчинення кримінального правопорушення, які відомі на момент проведення огляду, а й щодо специфіки розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. Здійснити заходи щодо охорони місця події та ліквідації наслідків протиправних дій, які несуть загрозу для навколишнього середовища, забезпечити надання медичної допомоги потерпілим та безпеку перебування на місці події усіх учасників. Доцільним є і залучення спеціаліста до проведення цієї С(Р)Д, а також осіб, які можуть надати допомогу слідчому (екологи, ветеринари, геологи, біологи, інженери, гідрометеорологи, маркшейдери, іхтіологи, егері, працівники державної екологічної інспекції, працівники суб'єктів господарювання, інспектори рибоохорони, працівники санітарно-екологічної інспекції тощо). Безпо-

середньо у здійсненні усіх вказаних заходів слідчому надають допомогу учасники слідчо-оперативної групи або ж працівники оперативних підрозділів та превентивної діяльності.

Наступним етапом огляду місця події є робочий етап, який складається із загального і детального огляду.

Загальний огляд проводиться з метою: 1) орієнтування на місці події; 2) визначення меж простору, що підлягає огляду; 3) вирішення питання про вихідну точку та спосіб огляду, тобто визначення послідовності огляду; 4) вибору позицій для орієнтуючої й оглядової фотозйомки. Потім слідчий з'ясовує, які об'єкти є на місці події, досліджує весь комплекс питань, що стосуються обстановки місця події, визначає взаєморозташування та взаємозв'язок елементів обстановки, вивчає зовнішній вигляд і стан, по можливості максимально детально фіксує все, виявлене за допомогою схем, планів, креслень чи фотографування, й робить замітки для протоколу огляду [4, с. 281].

На стадії загального (статичного) огляду робочого етапу огляду місця події слідчий разом зі спеціалістом оглядають місце події з метою: а) оцінки сутності події; б) визначення як меж території, яку буде оглянуто, так і основних вузлів та об'єктів огляду (з огляду на зміст ст. 237 КПК України можна обґрунтовано припустити, що законодавець не охоплює всіх видів об'єктів, бо під час розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля оглядають і тварин та їх труп, рослини і навіть комах); в) встановлення, які об'єкти знаходяться на місці події, визначення їх взаємного розташування та взаємозв'язку з іншими елементами обстановки; г) прийняття додаткових заходів для охорони місця події, якщо в тому є необхідність; д) уточнення завдань учасникам огляду; е) визначення послідовності огляду місця події та його методів. Після ретельного вивчення слідів екологічного кримінального правопорушення та його наслідків слідчий має перейти до детального (динамічного) огляду [6, с. 341].

Слід зазначити, що у ході огляду місця події слідчий повинен бути зорієнтований на з'ясування кола питань, дані про які можуть не тільки складати доказову базу, а й визначати напрям розслідування, сприяти висуванню версій, встановленню послідовності проведення інших С(Р)Д або тактичних операцій. Одним з питань, що з'ясовуються в процесі огляду місця події, є встановлення джерела забруднення, яке може бути пов'язане зі скиданням шкідливих речовин у воду або їх викидом у повітря. Воно безпосередньо пов'язано з частиною території або повітряного простору, котрий, як правило, до нього прилягає. Джерело може визначатися під час огляду або бути вже відомим з даних санітарно-епідеміологічної служби чи іншого уповноваженого органу. Якщо воно з'ясовано, необхідно негайно оглянути його. У процесі огляду місця події повинні бути з'ясовані і такі питання, як зона забруднення, напрям його поширення [3, с. 420–421].

Після закінчення загального огляду слідчий переходить до детального огляду, під час якого: 1) об'єкти детально та ретельно оглядаються (з цією метою можуть зрушуватися з місця, перевертатися і т. ін.); 2) вживаються всі доступні слідчому заходи щодо пошуку й виявлення слідів кримінального правопорушення та правопорушника; 3) беруться об'єкти або їх частки зі слідами, вилучаються сліди з тих об'єктів, які не можна вилучити, а у разі неможливості їх вилучення з них знімаються копії; 4) фіксуються негативні обставини; 5) перевіряються дані загального огляду; 6) проводиться вузлове й детальне фотографування [4, с. 281].

При детальному огляді здійснюється фіксація в протоколі результатів огляду. До прийомів фіксації огляду місця події можна віднести: протоколювання; фотографування, кінозйомка, відеозапис, звукозапис; копіювання та моделювання; вимірювання, складання планів і схем; вилучення предмета разом із слідами. Виконується детальна фотозйомка слідів та об'єктів; вилучення матеріальних

джерел (слідів) та їх пакування [2, с. 157]. С.О. Книженко також відзначає, що особливість огляду місця події таких кримінальних правопорушень полягає також у тому, що слідчому доцільно за участю експерта-криміналіста використовувати науково-технічні засоби, фотоапаратуру та відеотехніку, а за участю відповідних спеціалістів – прилади для відібрання проб гірничої породи тощо. Зазначимо, що вказані технічні засоби та прилади для відібрання проб повинні бути підготовлені до виїзду на місце події [1, с. 187–188].

Робочий етап огляду місця події у кримінальних правопорушеннях проти довкілля вимагає ретельного вивчення обстановки місця події, детального огляду наявних об'єктів, їх ознак та взаєморозташування, виявлення та фіксації слідів кримінального правопорушення та наслідків, що настали. Результати проведеного огляду перевіряються та вносяться до протоколу огляду місця події.

Завершальна стадія огляду місця події охоплює заходи, спрямовані на підбиття підсумків проведеної роботи та її належного оформлення. На цьому етапі слідчий: 1) складає протокол огляду, плани, схеми, креслення; 2) упаковує об'єкти, вилучені з місця події; 3) вживає заходів щодо збереження чи охорони тих об'єктів, що мають доказове значення, але які неможливо або недоцільно вилучити з місця події; 4) вживає заходів за заявами, що надійшли від учасників С(Р)Д [4, с. 282].

Під час заключного етапу огляду місця події важливого процесуального значення набуває правильне оформлення його ходу та результатів у протоколі. Фотознімки, відеоматеріал, плани, схеми, замальовки, зліпки та інші копії слідів слугують додатками до протоколу огляду місця події. Для фіксації даних огляду необхідно проводити фотографування з обов'язковим застосуванням орієнтуючої зйомки для відображення просторової протяжності місця, взаєморозташування джерел забруднення й місця забруднення з ознаками наслідків порушення екологічних правил. На окремих ділянках здійснюють оглядові зйомки.

Фотографують також окремі вузли та деталі (зовнішній вид механізмів очисних споруд, їх деталей, забруднені ділянки відвідних каналів тощо). На схемах (планах) мають бути позначені місця події, взаємне розташування об'єктів, які оглядають, із вказівкою джерела забруднення та осередків забруднення, місця взяття проб, для чого слід зробити кольорову розмітку шляхів поширення потоків забруднення. Для того, щоб не захаращувати описову частину протоколу огляду місця події, взяття проб можна оформити спеціальним протоколом, який додають до основного процесуального документа. Особливу увагу слід приділяти фото- та відеофіксації процесів одержання інформації про сліди та наслідки кримінального правопорушення. При цьому рекомендовано проводити зйомку таким чином, щоб до кадру потрапляли зображення щодо їх виявлення, фіксації та вилучення у встановленому законом порядку [6, с. 349–350].

Після внесення до протоколу результатів огляду місця події та його повного оформлення, протокол огляду, схеми плани надаються понятим та учасникам огляду, які його читають та підписують. Якщо у них є зауваження стосовно повноти або об'єктивності записаного в протоколі то такі зауваження заносяться до зазначеного процесуального документу. Слідчий може вважати огляд закінченим, якщо на всі питання, що впливають з події злочину, одержана певна інформація (встановлено механізм, спосіб вчинення, виявлені ознаки злочинця тощо) [2, с. 157].

Висновки. Таким чином, з метою успішного проведення огляду місця події і фіксації виявленої інформації необхідно:

1) здійснити підготовку до цієї С(Р)Д, а саме:

– вивчити наявну інформацію про вчинене кримінальне правопорушення та місце можливого огляду;

– здійснити заходи щодо забезпечення охорони місця події та ліквідації наслідків кримінального правопорушення, які несуть шкоду для навколишнього середовища;

– за необхідності залучити до проведення огляду криміналістів та спеціалістів відповідного профілю, які зможуть надати допомогу при проведенні огляду;

– забезпечити підготовку технічних засобів для фіксації огляду місця події, необхідних бланків, упакування та приладів для відібрання проб і вилучення речових доказів;

2) по прибуттю на місце огляду слідчому необхідно:

– оцінити обстановку та умови на місці події;

– у разі необхідності здійснити заходи щодо створення безпечних умов для учасників огляду (спеціальний одяг або взуття тощо);

– знайти понятих та залучити їх до участі у огляді;

– обрати спосіб огляду місця події та послідовності його проведення (кон-

центричний, ексцентричний, фронтальний);

3) у ході огляду місця події:

– визначити межі та об'єкти огляду;

– відобразити у протоколі огляду місця події загальну характеристику місцевості або території, що підлягає огляду, наявні об'єкти та їх взаєморозташування, зафіксувати обстановку на місці події, виявлені сліди і речові докази, а також результати проведення огляду;

– встановити наявність завданої шкоди та зафіксувати це у протоколі (забруднення територій чи водойм, знищення об'єктів тваринного або рослинного світу, загибель людей);

– відібрати проби, здійснити заміри;

– здійснити фото-, відеофіксацію, складання схем тощо;

– вилучити речові докази.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Книженко С.О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 186–190. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/05d46331-1e04-489a-b685-edca58d9d7de/content>.

2. Криміналістика : навч. пос. В.Д. Берназ, М.В. Салтевський. Одеса : ОДУВС, 2010. 460 с.

3. Криміналістика: підручник. Кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2010. 464 с.

4. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / [А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.]; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 384 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/465117>.

6. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія / О.В. Одерій. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

7. Стасюк Л.Л. Організація та проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря. *Форум Права*. № 4. 2011. С. 711–715.

8. Туровець Ю.М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09. Національний університет державної податкової служби України, Ірпінь, 2012. 19 с.

REFERENCES:

1. Knyzhenko, S.O. (2010). Osoblyvosti ohliadu mistsia podii pry rozsliduvanni nezakonnoho vydobuvannia korysnykh kopalyn [Peculiarities of the inspection of the scene during the investigation of illegal mining]. *Forum prava*, 3, 186–190. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/05d46331-1e04-489a-b685-edca58d9d7de/content> [in Ukrainian].

2. Bernaz, V.D., & Saltevs'kyi, M.V. (2010). *Kryminalistyka [Forensic]*. Odesa : ODUVS. 460 s. [in Ukrainian].

3. Shepitko, V.Yu., Konovalova, V.O., & Zhuravel, V.A. (2010). *Kryminalistyka [Forensic]*. (Shepitko, V.Yu. Eds). 4-e vyd., pererob. i dop. Kharkiv : Pravo. 464 s. [in Ukrainian].

4. Volobuiev, A.F., Danshyn, M.V., & Ishchenko, A.V. (2018). *Kryminalistyka [Forensics]*. u 2 t. T. 1. (Volobuiev, A.F., Stepaniuk, R.L., Maliarova, V.O. Eds.). MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. 384 s. [in Ukrainian].

5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13.04.2012 r. № 4651-VI/ Zakonodavstvo Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/465117> [in Ukrainian].

6. Oderii, O.V. (2015) *Teoriia i praktyka rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia [Forensic characteristics of criminal offenses against the environment]*. Kharkiv : Disa plius, 528 s. [in Ukrainian].

7. Stasiuk, L.L. (2011) Orhanizatsiia ta provedennia ohliadu mistsia podii pry rozsliduvanni zlochyniv proty dovkillia, vchynenykh shliakhom zabrudnennia atmosferneho povitria [Organization and inspection of the scene of the incident during the investigation of crimes against the environment committed by polluting the atmosphere]. *Forum Prava*, 4, 711–715. [in Ukrainian].

8. Turovets, Yu.M. (2012). Pochatkovyi etap rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia [The initial stage of the investigation of crimes against the environment]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Natsionalnyi universytet derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy, Irpin. 19 s. [in Ukrainian].